

Risalə. Araşdırmalar toplusu. 11.2015

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA
MİLLİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİ**

R İ S A L Ə
Araşdırmalar toplusu
№ 11

Bakı – “Elm və Təhsil” – 2015

***Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
Elmi Şurasının 16 sentyabr 2015-ci il (protokol №7)
qərarı ilə nəşr edilir***

Redaktor: AMEA-nın həqiqi üzvü,
filologiya elmləri doktoru,
professor
Rafael HÜSEYNOV

Redaksiya heyəti:

Kamil Allahyarov, filologiya elmləri doktoru, professor
Xatirə Bəşirli, filologiya elmləri doktoru
Şəfəq Əlibəyli, filologiya elmləri doktoru
Aida Qasımova, filologiya elmləri doktoru, professor
Nəzmiyyə Yigitoğlu, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Risalə. Araşdırmalar toplusu. 11-ci cild
Bakı, “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, 2015. – 232 səh.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi əməkdaşlarının elmi araşdırmalarından ibarət “Risalə” toplusu ildə bir dəfə nəşr edilir və məzmunu etibarilə klassik, müasir ədəbiyyat, fəlsəfə, mədəniyyət problemləri, həmçinin muzeyşünaslıq məsələlərini əhatə edir. Toplunun 11-ci cildi böyük Azərbaycan şairi Bəxtiyar Vahabzadənin 90 illiyi ilə əlaqədar muzeyin keçirdiyi respublika konfransının materialları əsasında tərtib edilmişdir. Konfransda əsas mövzu bilavasitə Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı olsa da, müxtəlif bölmələrdə Azərbaycan ədəbiyyatının klassik və müasir dövrünə aid müxtəlif problemləri əhatə edən məruzələr də dinlənilmişdir. Redaksiya heyətinin təqdimatı və Elmi Şuranın qərarına əsasən Bəxtiyar Vahabzadəyə aid məqalələrin ən uğurluları seçilərək ayrıca bölmədə yerləşdirilmişdir. Toplunun ikinci hissəsində isə istər digər mövzular, istərsə də B.Vahabzadə yaradıcılığına aid tezislərin ən diqqətəlayiqləri dərc edilir.

Məqalələrin bir hissəsi ənənəvi olaraq muzey əməkdaşlarına məxsus olsa da, bu cildimizdə kənar elmi müəssisələrdən olan müəlliflərin də məqalələri yer almışdır.

Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi əməkdaşlarının, bir növ, məsul yaradıcılıq laboratoriyası olan “Risalə” mütəxəssislər, ali məktəb tələbələri, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin problemləri ilə maraqlanan geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. “Risalə” araşdırmalar toplusu Nizami muzeyinin ərəsəyə gətirdiyi özünəməxsus tədqiqat toplusları “Xəmsə”sinə daxil olan “Şərq” (Tərcümə toplusu), “Məclis” (Mərasimlər toplusu), “Xəzinə” (Kataloqlar toplusu), “Qaynaq” (Mənbələr toplusu) məcmuələr silsiləsindəndir və Ali Attestasiya Komissiyasının təsdiq etdiyi nəşrlər sırasında yer almaqdadır.

© AMEA Nizami Gəncəvi adına
Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
© 2015

Türkan Möylam qızı QƏDİROVA
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Şəki filialı
nuran545@mail.ru

Açar sözlər: B.Vahabzadə, poeziya, ana dili, dildə özgələşmə, əsl vətəndaş mövqeyi, ana dili sevgisi

Key words: B.Vahabzadə, poetry, native language, alienation in the language, a true citizen's position, love for native language

Ключевые слова: Б.Вагабзаде, поэзия, родной язык, любовь к родному языку, отчуждение в родном языке, настоящая гражданская позиция

BƏXTİYAR VAHABZADƏ POEZİYASINDA ANA DİLİNƏ MÜNASİBƏT

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanın yetişdirdiyi ən böyük şairlərdən biridir. O, çox dəyərli şair olmaqla yanaşı, həm dərin təfəkkür və ağıl sahibi bir alim, dünyada baş verənlərə biganə qalmayan həssas insan, həm də ölkəsi Azərbaycanın, eyni zamanda bütün Türk dünyasının xoşbəxt gələcəyinə ümid bəsləyən, vətənin sevincinə sevinib, qəminə göz yaşı tökən əsl vətənpərvər idi.

Həyatının bütün mərhələlərində yurdumuzun məruz qaldığı haqsızlıqlar onu bir vətəndaş kimi narahat etmiş, bu da öz əks-sədasını yaradıcılığında tapmışdır. Ümumilikdə isə B.Vahabzadənin əsərlərinin mərkəzində insan və həyat durur. Həyatın mürəkkəb hadisələrindən, vətən məhəbbətindən, sevgidən, tarixdən, bir sözlə, nədən yazır-yazsın, o, həmişə səmimiyyəti ilə ürəklərə yol tapır. Şairi daim düşündürən əsl insanın həyatdakı amalı, qayəsi nə olmalıdır sualı idi. Bu sualın cavabı isə elə onun misralarında öz cavabını tapır:

**Yaşamaq yanmaqdır, yanasan gərək,
Həyatın mənası yalnız ondadır.
Şam əgər yanmırsa, yaşamır demək,
Onun da həyatı yanmağındadır [15, 154].**

B.Vahabzadə həyatdakı məqsədini tapmışdı, o nə üçün yaşadığını bilirdi. Onun yaradıcılığının əsas qayəsini saf sevgi şeirləri ilə yanaşı, vətən sevgisi, millət birliyi və milli dəyərlərin qorunub saxlanması təşkil edir. İstənilən mövzuda dəyərli əsərlər yaratsa da, onun qələmi üçün dediyimiz əsaslar daha aparıcı olmuşdur.

Azərbaycanda Xalq Cümhuriyyətinin süqutu və Sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra Birlik ölkələrində rusdilli təhsil məcburi olur. Demək lazımdır ki, 70 illik müddətdə bu kimi məcburiyyətlərin dilimizə, millətimizə vurduğu ziyanlar danılmazdır. Həm öz dilində sərbəst fikir ifadə edə bilməmək, həm də dövrün ideologiyasına uyğun əsərlər yazmaq ən əvvəl ədəbiyyatımızın inkişafını bir əsr geri salmışdır. "Sosialist realizmi"nin məhdudiyətləri ilə mübarizə aparanlardan biri də B.Vahabzadə olmuşdur. Şairi bütün bunlar arasında ən çox düşündürən, şübhəsiz ki, ana dilinə münasibət məsələsi idi. Məşhur dilçi V.Humboldtun "Xalqın dili onun ruhudur, xalqın ruhu onun

dilidir" ifadəsi B.Vahabzadənin də əsas şüarı idi. Milli şüurun yetişməsində ana dilinin əhəmiyyətini dərindən duyan sənətkar istər poeziyasında, istər epik əsərlərində, istərsə də məqalə və çıxışlarında dilimizin hüquqlarını daima müdafiə etmiş, ömrünün sonuna qədər bu mübarizədən geri çəkilməmişdir.

B.Vahabzadə poeziyasında ana dilinə münasibət deyiləndə, təbii ki, ilk ağla gələn onun məşhur "Ana dili" şeiri olur. Bu şeiri şairin ana dili uğrunda mübarizəsində "bayraq" hesab etsək, yanılmazıq. Şairə görə, öz ana dilini bilməyən insanın həmin millətə aid olduğunu söyləməyə haqqı yoxdur. Ana dilini bilməyən insanlar millətin ruhuna, mənəviyyətinə, tarixinə yaddır. Əsl vətəndaş isə bunu deməyi bacarmalı, dediyini isə əməldə sübut etməlidir:

**Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır.
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım, sanımsan,
Namusum, vicdanımsan! [8, 101-102]**

Şair görürdü ki, xalqın başını qatanlar "öz doğma dilində danışmağı ar bilən fəsonlu ədəbzlərdir", elələri ilə nə əvvəllər, nə də sonralar barışıb. "Adamlar tanıyırdı ki, ana dilini bilmir. Maraqlı burasıdır ki, eləsi bundan utanmır, başqaları da ona ana dilini bilməməsini nöqsan tutmur. Demək, dəhşətli budur ki, ana dilinə biganəlik xəstəliyi adıləşib" [7, 105].

Dil ilk başlanğıcdır, göz açdıgımız yurda ilk bağlılıgımızdır, aid olduğumuz xalqı ilk dərkədişimizdir. Dil həm də insanın kimliyi, onun şəxsiyyətini təsdiqləyən sənəddir. Əgər dil varsa, demək, biz də varıq, biz varıqsa, millət də var, ona görə də millətin, yurdun varlığı dilin varlığından asılıdır:

**Mənim mənlüyimin füsunkarlığı,
Danışan kamalı, ağıldır dilim.
Millətin varlığı, dilin varlığı,
Sənin varlığına bağlıdır, dilim [12, 178].**

B.Vahabzadə əsərlərində "vətən dili", "ana dili", "ana dili – varlıq möhrü", "dil-vətən" şüarları şairin nümunə gətirdiyimiz "Mənim ana dilim" şeiri üçün də əsas xətti təşkil edir. Burada isə şair dilə "söz hünəri", "səs bayrağı" deyə müraciət edir. Dilsiz ona bu həyat haramdır. Nə xoşbəxtidir ki, dili ona öz anasının südü kimi halaldır. Bununla da o, ana dilinin mənşəyinə, tarixinə şübhə ilə baxanlara ən ali cavabı verir:

**Sözü öz yerinə qoymaq təhrini,
Ustadlar öyrətdi bizə birbəbir.
Sənin qüdrətini, sənin sehrini
Göstərdi dünyaya Füzuli, Sabir [12, 178].**

Digər şeirləri kimi, burada da ana dilinə yad münasibət məsələsi vətənpərvər şairi qəzəbləndirir:

**Fərqini bilməyib ağla qaranın,
Adam var bu dili yad sayar bu gün.
Dədəsi bu dildə cəbhə yaranın,
Özü özgə dildə banlayar bu gün [12, 179].**

Böyük şairimiz Xəlil Rza Ulutürk öz xatirələrində yazır ki, səfərlərin birində Bəxtiyar Vahabzadə ona ana dili ilə bağlı nigarançılığını belə bildirmişdi: "Xəlil, özün bilirsən ki, mənim ən çox qorxduğum ana dilimizin gözgörəsi əridilməsidir" [5, 49]. Narahat qəlbli şairimizin özünü ifadə etməsi də maraqlıdır: "Yol ilə gedirəm... görürəm bir daş... təpiklə vurmaq istəyirəm, bəzən dəymir. Gərək mütləq qayıdıb onu təzədən vuram. Vurmasam, ürəyim rahat olmur" [5, 65].

Biz bilirik ki, B.Vahabzadə xarici dilləri öyrənməyin heç vaxt əleyhinə olmayıb. Lakin dünyagörüşlərini formalaşdığı bir dövrdə uşaqları milli kökdən və milli ruhdan ayırmağı, onları özgə ruhda böyütməyi təhlükəli hesab edirdi. Haqlı idi. Əlbəttə ki, ata-babalardan miras qalan ana dilini "göz bəbəyi kimi" qorumaq, onu "öz dadı-tamı və təmizliyi ilə gələcək nəsillərə təhvil vermək" hamının müqəddəs borcu olmalıdır.

**Mənim övladıma ana dilində
Dərs deyən "ağıllı" müəllimə bax.
"Vətən", "vətən" deyir,
öz övladını
Əcnəbi dilində oxudur ancaq.
Özgəyə "Dilini öyrən!" deyirsən,
Özünsə bu dili bəyənməyirsən! [9, 248]**

Öz ana dilinə, əslinə, nəslinə arxa çevirənləri, riyakarları şair həmişə qınayır. Lakin yenə də təmkinli davranır, o deyir ki, körpələrimiz bir yox, hətta beş dil bilsinlər, amma öz ana dillərinə də dodaq büzməsinlər:

**Əvvəl evin içi demişlər nədən?
Sən çölgü bilməzsən içi bilmədən.
Yaxşı bilmək üçün özgə bir dili
Əvvəl öz dilini yaxşı bilməli [9, 248].**

Bununla şair valideynləri, ata-anaları öz övladlarına dil sevgisi, eyni zamanda yurd sevgisi aşılamağa çağırır. Və sübut edir ki:

**Özünü sevməyən özgəni sevməz.
Vətənin dilinə gərəksiz deyən
Vətənin özünü necə sevsin bəs?! [9, 279]**

Dil barəsində şair heç kimə güzəştə getməyib. Çünki dil "insan ürəyinin açarıdır". Dilinə xor baxan torpağına kor baxar. O, yeri gələndə heç ustad

Şəhriyarı da (Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, Cənubi Azərbaycan şairi – 1904-1988) bağışlamır, günahını üzünə deyir:

**Məni bağışlasın Şəhriyarım da,
Otuz il özgəyə "bərədər" dedi.
Öz doğma yurdunda, öz diyarında
Doğma anasına o, "madər" dedi [9, 251].**

B.Vahabzadə özünü dilimizin namusunu qoruyan "əsgər" adlandırır. O, bu "əsgər andı"na daim sadıq qalmışdır. "Ana dili" çox şairləri duyğulandırmış və çoxları bu dilə şeir həsr etmişlər. Şübhəsiz, çox dilçilər ana dili ilə tarix arasında münasibət olduğunu yazmışlar. Lakin dili "xalqın namusu" adlandıran şairə mən təsadüf etməmişəm. Ona görə ki, ana dilindən və milli mədəniyyətdən başqa söykənəcək yeri olmayan bir millətin oğlu məhz belə olmalıdır. Əlbəttə, ana dilinin hər kəlməsini göz bəbəyi kimi qoruya bilməyənlərə, şübhəsiz ki, bu duyğu çox yaddır" (Əhməd Bican Ercilasun) [14, 734].

Son olaraq demək lazımdır ki, B.Vahabzadənin dilimizlə bağlı şeirləri onun poeziyasının milli və beynəlmiləl qayəsini anlamaq üçün açardır. Şairin öz şeirlərini əsasən heca vəznində yazması da onun milli adət-ənənələrə sədaqətinin sübutudur. "B.Vahabzadənin ana dili ilə bağlı yazdığı şeirlərinin, məqalələrinin, qısacası, onun bütün əsərlərinin dili Azərbaycan türkcəsinin istər milli məktəblərdəki, istərsə xaricilərə verilən təhsildə nümunəvi mətn olaraq istifadə edilə biləcək dəyərdədir" (Rasim Özyürek) [6, 207].

Nəticə etibarilə B.Vahabzadə şeir yazmasaydı belə, ana dilinə yenə bu dərəcədə vurğun olardı deyə bilərik. Çünki o, şairdən əvvəl həssas qəlblə bir insan idi. Dil açıb "ana" dediyi dilə məhəbbət onun daxili xislətindən gəlirdi. Həm də bu dil ona babalarının yadigarı idi. Layiqli övlad kimi o, bu mirası qorumağı şərəf sayırdı və hamını buna səs-ləyirdi. B.Vahabzadənin ölməzliyi bu səmimiyyətindən gəlir. Nə qədər təvazökar davranıb, "özündən narazı" qalsa da, yenə də çoxlarının bacarmadığı qəhrəmanlığı göstərdi. "Kim nə deyirsə-desin, mənim nəzərimdə B.Vahabzadə bir fikir və şeir qəhrəmanıdır. Hürriyyət aşiqi, vətənpərvər bir milliyyətçidir. Çünki o, İsmayıl Həmi Danişmənin "vətən torpaqlaşınca millət vətənsizləşir" ifadəsini çox yaxşı qavramış, türk tarixini, türk dilini və türk millətini özündən çox sevməyi bilmişdir" (M.Halistin Kukul) [6, 191]. O, xalqın dərindən də yandı, millətin haqq səsi də oldu, alim də oldu, ən yüksək zirvələrə də ucaldı, yenə özünü "cılız səslə ney" adlandırıldı. O həm dilimizin, həm millətimizin, həm ədəbiyyatımızın, həm də tariximizin keşiyində qürurla durdu. Dəyərli şairimizin bütün əsərləri də bizə mirasdır, biz də bütün dəyərlərimizlə birgə onları qoruyaq və "gələcək nəsillərə hədiyyə" etməyi unutmayaq.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Alməmmədova S. B.Vahabzadə poeziyasının dili. Bakı: Elm, 2010, 163 s.
2. Cəfərov N. Bəxtiyar Vahabzadə. Bakı: Azərbaycan, 1996, 81 s.
3. Gündoğdu B. B.Vahabzadənin publisistikası. Bakı: Nurlar, 2013, 272 s.
4. Karaman E. Türk dünyasının sesi Bahtiyar Vahabzadə, Bakı: Nurlar, 2009, 268 s.
5. Ulutürk X.R. Ustadı B.Vahabzadə haqqında. Bakı: Azərbaycan, 1999, 128 s.
6. Türk dünyasının Bəxtiyarı. II hissə. Bakı: "Təfəkkür" NPM, 2002, 268 s.
7. Vahabzadə B. Gəlin açıq danışmaq. Bakı: Azərnəşr, 1989, 222 s.
8. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, I c., Bakı: Elm, 2008, 612 s.
9. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, II c., Bakı: Elm, 2008, 616 s.
10. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, III c., Bakı: Elm, 2008, 577 s.
11. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, VI c., Bakı: Elm, 2008, 738 s.
12. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, VIII c., Bakı: Elm, 2008, 463 s.
13. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, XI c., Bakı: Elm, 2009, 826 s.
14. Vahabzadə B. Əsərləri. 12 cildə, XII c., Bakı: Elm, 2009, 838 s.
15. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə. I c., Bakı: Öndər, 2004, 328 s.
16. Vahabzadə B. Vatan Millet Ana dili. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999, 346 s.

Turkan Movlam Gadirova

Attitude towards the native language in B.Vahabzadeh's poetry
S u m m a r y

B.Vahabzadeh's service is great in the strengthening of patriotism in the Azerbaijan poetry. The most disturbing problem for the poet as the national representative was the national language. So He tried to draw attention to this problem, not only in his poems, but also in other literary and journalistic works.

Туркан Мовлам кызы Кадирова

Отношение к родному языку в поэзии Б.Вагабзаде
Р е з ю м е

В укреплении патриотизма в Азербайджанской поэзии услуги Б.Вагабзаде велики. Как народного представителя его больше всего тревожила проблема родного языка. Поэт старался привлечь внимание к этой проблеме не только в своих стихах, но и в других литературных и публицистических произведениях.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Rafael HÜSEYNOV. Bəxtiyar Vahabzadənin arzuladığı bəxtiyar gələcək.....4

BÖLMƏLƏR:

**BÖLMƏ 1: BƏXTİYAR VAHABZADƏ VƏ AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATINDA VƏTƏNPƏRVƏRLİK MÖVZUSU**

**BÖLMƏ 2: BƏXTİYAR VAHABZADƏ VƏ AZƏRBAYCAN
DRAMATURGIYASINDA TARİXİLİK**

MƏQALƏLƏR

Kamil ŞƏRİFOV. Süleyman əl-İsanın yaradıcılığının Azərbaycan poeziyası ilə uzlaşan məqamları.....	31
Aynurə PAŞAYEVA. Bəxtiyar Vahabzadə publisistikasında milli özünüdərk.....	38
Bayram GÜNDOĞDU. Türk dünyasının şairi Bəxtiyar Vahabzadə.....	43
Dilarə ƏLİYEVA. Bəxtiyar Vahabzadə və Azərbaycan dramaturgiyasında tarixilik.....	49
Sakibə ƏLƏSGƏROVA. Azadlıq və istiqlal şairləri: Bəxtiyar Vahabzadə və Sönməz	53
Gülşən MEHDİZADƏ. İbtidai siniflərdə milli vətənpərvərlik hissinin aşılınması	59
Yeganə HÜSEYNOVA. Bəxtiyar Vahabzadə poemalarında sosial mühitin təsviri	64
Reyhan MƏCİDOVA. Poeziyamızın günəşi öz misralarında.....	70
Aida MİRZƏYEVA. Bəxtiyar Vahabzadənin poetik yaradıcılığında vətən sevgisinin tərənnümü	76
Natavan MUSTAFAYEVA. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında türkçülük..	81
Nəzmiyyə YİĞİTOĞLU. Azərbaycan poeziyasındakı “altmışıncılar” nəslində dissident düşüncə – Bəxtiyar Vahabzadədən Vaqif Səmədoğluyadək	86
Türkan QƏDİROVA. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında ana dilinə münasibət	92
Roza EYVAZOVA. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığına bir baxış	97
Tomiris BABANLI. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyası ingilis tərcümələrində ..	102
Тойраханум ГУСЕЙНОВА. Национальное и общечеловеческое в поэзии Бахтияра Вагабзаде	109
Nuranə ƏSƏDULLAYEVA. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında ədəbiyyat və sənət məsələləri	113